
СЕРГІЄНКО І.І.,
аспірант, викладач, кафедра
соціальної психології і психології
управління, Дніпропетровський
національний університет
імені О. Гончара, Україна,
м. Дніпропетровськ, Україна

ОСОБИСТІСНІ ВЛАСТИВОСТІ САМОТНІХ ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ

У статті представлено результати теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження особистісних властивостей самотніх жінок зрілого віку. Названо підходи до дослідження проблеми самотності. Представлено сутність поняття самотності, його види, типи, рівні та причини виникнення. У результаті емпіричного дослідження показано відмінності в глибині, видах та суб'єктивному відчутті самотності між самотніми і несамотніми жінками, виявлено зв'язок між особистісними властивостями та особливостями переживання самотності самотніми жінками зрілого віку.

Ключові слова: самотність, соціальна самотність, емоційна самотність, суб'єктивна самотність, екзистенційна самотність, фізична ізоляваність, зрілий вік.

Сергиенко И.И. Личностные свойства одиноких женщин зрелого возраста. В статье представлены результаты теоретического обоснования и эмпирического исследования личностных свойств одиноких женщин зрелого возраста. Названы подходы к исследованию проблемы одиночества. Представлено сущность понятия одиночества, его виды, типы, уровни и причины возникновения. В результате эмпирического исследования показано отличия в глубине, видах и субъективном ощущении одиночества между одинокими и неодинокими женщинами, выявлено связь между личностными свойствами и особенностями переживания одиночества одинокими женщинами зрелого возраста.

Ключевые слова: одиночество, социальное одиночество, эмоциональное одиночество, субъективное одиночество, экзистенциальное одиночество, физическая изолированность, зрелый возраст.

The article dwells upon the results of theoretical grounds and empirical study specifics of personality features of lonely women of mature age. Category of loneliness as a multifunctional phenomenon definition presented in the literature, as well as its structural components, types, aspects, mechanisms and formation factors are named. As a result of empirical study it's been shown that single women are experiencing loneliness. Kinds and levels of loneliness are educed for lonely women. Lonely women experience loneliness more sharply unlike married women. The lonely women of mature age are characterized by such personality features as an anxiety, aggression, reserve, modesty, depression, irritation. Results of the research can be used by practical psychologists in working with lonely women, in psychological counseling, psychodiagnostic, in the practice of psychotherapy.

Key words: *loneliness, social loneliness, emotional loneliness, existential loneliness, subjective loneliness, isolation, middle age.*

Постановка проблеми. Розвиток модернового суспільного простору характеризується тенденцією до поширення феномену самотності серед осіб зрілого віку, що обумовлено реальною або ж уявною комунікативною дери- вацією (ізоляцією від інших людей, розривом або ж відсутністю значущих соціальних зв'язків, дефіцитом спілкування), особистісними і ситуативними змінами, тенденцією до відособлення, що й окреслює важливість детального осмислення і вивчення проблеми самотності як психологічної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Знаходячись у центрі уваги досліджень багатьох дисциплін проблема самотності представлена в контексті низки теоретичних підходів (психологічний, психосоматичний, психодинамічний, ситуативний, особистісний, феноменологічний, інтеракціоністський, когнітивний, синтетичний), концепцій та моделей, які пояснюють

складність та багатоаспектність феномену самотності.

Описано численну кількість тлумачень поняття самотності, проте в контексті дослідження переживання самотності особами зрілого віку особливу увагу привертає визначення самотності як суб'єктивного переживання своєї самотності на тлі об'єктивної включеності людини в міжособистісні стосунки (Н. В. Хамітов); як важке емоційне переживання, пов'язане з руйнуванням глибинних очікувань особистості (В. І. Сіляєва); як переживання людиною своєї несхожості до інших людей, що супроводжується комунікативними бар'єрами, відчуттям неприйняття себе іншими людьми і відчуттям своєї неповноцінності [3]; як результат впливу певної ситуації на людину, через що виникає відмова від моменту сьогодення, від його можливостей і ви- мог (К. Голдберг).

Досить глибоко і різноманітно у літературі представлені типи самотності. З огляду на характер ізолюваності людини від суспільства, виокремлю-

ють: 1) самотність як результат фізичної ізоляваності; 2) внутрішньоособистісна самотність як ізоляваність від себе; 3) самотність як ресурс для аутокомунікації і особистісного розвитку (С. Г. Корчагіна). Крім того, схарактеризовано й рівні самотності: низький рівень (негативна самотність), середній рівень (комфортна самотність), високий рівень (деструктивна самотність) (Д. Расел).

Не залишилися поза увагою дослідників і причини виникнення самотності, при цьому до основних відносять такі: особисті характеристики (низька самооцінка, сором'язливість, егоцентризм, надмірна ворожість), вплив фактору ситуації (зміна місця проживання, раптова втрата значущих контактів з оточуючими і т.д.) [4], послаблення зв'язків у первинній групі, відособлення від свого дійсного «Я», усвідомлення невідповідності між бажаним і досягнутим рівнями соціальних контактів (І. В. Бабанов, К. Голдберг, С. Г. Корчагіна, Е. Попелу, В. І. Сіляєва, Н. В. Хамітов).

У зрілому віці найбільш поширеними причинами самотності автори називають зміну соціальних ролей особистості з позиції зменшення їх кількісної характеристики або ж виключення з системи певних міжособистісних і рольових відносин (професійних, батьківських та подружніх), наявність дисгармонійних відносин, які викликають у людини переживання і дискомфорт [1;2]. Наголошено, що переживання самотності у зрілому віці пов'язане з інтеральною чи екстеральною направленістю особистості, що обумовлює вибір стратегій поведінки в ситуації переживання самотності. Встановлено, що самотні жінки зрілого віку більш глибоко та гостро переживають самотність, адже жінкам у стані самотності властиви-

ми є невпевненість у собі, вразливість, надмірна тривожність, відчуття власної непривабливості та незахищеності.

Таким чином, авторами представлено сутність самотності, її рівні і типи, причини виникнення. Проте, незважаючи на популярність досліджень переживання самотності, особистісні властивості самотніх жінок зрілого віку потребують детального осмислення та подальшого комплексного вивчення, що й обумовило наш науковий інтерес.

Метою статті стало емпіричне дослідження особистісних властивостей самотніх жінок зрілого віку. Ми припустили, що існують відмінності за глибиною переживання самотності і за видами самотності самотніх і несамотніх жінок зрілого віку. Водночас, спираючись на положення про те, що людині, яка глибоко переживає самотність, властиві такі психологічні характеристики, як сором'язливість, депресивність, неадекватна самооцінка, закритість і т.д., ми висунули припущення про наявність певного зв'язку між особистісними властивостями та глибиною, видами, рівнем суб'єктивного переживання самотності самотніми жінками зрілого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на положення сучасної вікової періодизації В. Квіна, зрілий вік охоплює період 20-60 років, до емпіричного дослідження загалом було залучено 60 осіб віком 35-55 років, з яких 30 жінок самотніх та 30 – несамотніх (заміжніх). Для досягнення мети та перевірки висунутих гіпотез було використано діагностичний опитувальник виявлення глибини переживання самотності (С. Г. Корчагіна), діагностичний опитувальник для виявлення виду самотності (С. Г. Корчагіна), методику діагностики рівня суб'єктивного від-

Таблиця 1

Усереднені показники глибини переживання самотності самотніми та несамотніми (заміжними) жінками за діагностичним опитувальником С. Г. Корчагіної та значення t-критерію Стьюдента

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники t-критерію Стьюдента
	самотні жінки	несамотні жінки (заміжні)	
відсутність переживання самотності	14,6	11,4	1,31
не глибоке переживання можливої самотності	28,7	38,4	3,43*
глибоке переживання актуальної самотності	39,5	23,7	2,58*
надмірно глибоке переживання самотності	52,7	46,3	2,69*

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні 0,05

чуття самотності (Д. Расела, М. Фергюсона), особистісний опитувальник FPI (форма В) в адаптації А. А. Крилова, Т. І. Рогінського).

Також були використані методи математико-статистичного аналізу даних при обробці результатів (параметричний критерій t-Стьюдента, параметричний критерій r-Пірсона та методи опису та інтерпретації отриманих результатів).

Дослідження дозволило виявити статистично значущі відмінності за показниками глибини переживання самотності між групами самотніх і несамотніх жінок (Таблиця 1).

Як видно з таблиці 1, за показником не глибокого переживання можливої самотності переважає група несамотніх (заміжних) жінок, водночас за показниками глибокого переживання актуальної самотності і надмірно глибокого переживання самотності переважає група самотніх жінок. Виключення становить показник від-

сутності переживання самотності, за яким не виявлено статистично значущих розбіжностей.

Дослідження дозволило виявити статистично значущі відмінності за показниками дифузного і відчужуючого виду самотності між групами самотніх жінок та несамотніх жінок зрілого віку. Водночас статистично значущих відмінностей за показниками дисоціативної самотності не виявлено (Таблиця 2).

Отже, у групі самотніх жінок переважають показники відчужуючої самотності. Напевне, це пов'язано з гостротою переживання та усвідомленням власного стану самотності самотніми жінками, що супроводжується фізичною ізоляцією від суспільства. Цілком вірогідно, що самотні жінки, не маючи близьких контактів з протилежною статтю мають установку на власну нездатність створити сім'ю, реалізувати себе як дружину, що супроводжується емоційними переживаннями, руйну-

Таблиця 2

Усереднені показники виду самотності серед самотніх та несамотніх (заміжніх) жінок за діагностичним опитувальником С. Г. Корчагіної та значення t-критерію Стьюдента

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники t-критерію Стьюдента
	самотні жінки	несамотні жінки (заміжні)	
дифузна самотність	10,4	19,6	2,84*
відчужуюча самотність	18,5	10,4	2,88*
дисоціативна самотність	14,1	15,7	1,51

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні 0,05

ванням глибинних очікувань, відчуттям власної непривабливості і власної непотрібності.

Разом з тим у групі несамотніх (заміжніх) жінок значно вищими є показники дифузної та дисоціативної самотності. Тобто, при наявності значущих близьких зв'язків несамотні (заміжні) жінки відчують себе емоційно само-

тніми, що обумовлюється відсутністю тісної інтимної прихильності або ж типу відносин, які побудовані на любовній або подружній взаємності.

У результаті дослідження було перевірено значущість відмінностей за особистісними властивостями між групами самотніх та несамотніх жінок зрілого віку (Таблиця 3).

Таблиця 3

Усереднені показники особистісних властивостей самотніх та несамотніх (заміжніх) жінок за опитувальником в адаптації А.А. Крилова і Т.І. Рогінського та значення t-критерію Стьюдента

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники t-критерію Стьюдента
	самотні жінки	несамотні жінки (заміжні)	
невротичність	56,76	62,34	2,45*
спонтанна агресивність	48,76	31,27	2,81*
депресивність	45,67	34,51	3,34*
дратівливість	51,23	43,21	2,63*
товариськість	52,34	41,76	3,14*
урівноваженість	51,83	52,65	1,66
реактивна агресивність	51,9	50,2	1,31
сором'язливість	48,27	37,61	3,19*
відкритість	49,56	59,43	2,67*
екстраверсія - інтроверсія	65,9	64,31	1,15
саморегуляція	46,78	56,46	2,78*
маскулінність - фемінність	61,23	60,34	1,45

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні 0,05

Таблиця 4

Значення коефіцієнта кореляції r -Пірсона між показниками глибини переживання самотності та показниками особистісних властивостей самотніх жінок (за діагностичним опитувальником С. Г. Корчагіної та особистісним опитувальником FPI (форма В) в адаптації А. А. Крилова, Т. І. Рогінського)

Показники особистісного опитувальника	Показники глибини переживання самотності			
	відсутність переживання самотності	не глибоке переживання можливої самотності	глибоке переживання актуальної самотності	надмірно глибоке переживання самотності
невротичність	0,12	0,01	0,08	0,11
спонтанна агресивність	0,03	0,04	0,19	-0,10
депресивність	0,18	0,05	-0,05	0,03
дратівливість	0,16	0,21	0,02	-0,21
товариськість	0,4*	0,52**	0,17	0,39*
урівноваженість	0,43*	0,59**	0,54**	0,16
реактивна агресивність	0,14	0,05	0,03	0,08
сором'язливість	0,04	0,09	0,12	0,18
відкритість	0,14	0,31*	0,21	0,26*
екстраверсія-інтроверсія	0,29*	0,18	0,27*	0,11
саморегуляція	0,22	0,17	0,4*	0,33*
маскуліність-фемінність	0,04	0,11	0,45*	0,06

Примітка. * – статистична значущість на рівні 0,05

** – статистична значущість на рівні 0,01

Як видно з таблиці 3, у групі самотніх жінок значно вищими є показники спонтанної агресивності, депресивності, дратівливості, товариськості, сором'язливості, у той час як показники невротичності і саморегуляції є нижчими, ніж у групи несамотніх жінок. Можливо самотні жінки на фоні відсутності близьких, інтимних зв'язків усвідомлюють свою неспроможність протягом тривалого періоду життя встановити гармонійні, повноцінні і довготривалі стосунки, пов'язуючи це з особистісними характеристиками своєї особистості. Водночас, статистично значущих відмінностей за показниками урівноваженості, реактивної агресивності, екстраверсії-інтроверсії, маскуліності-фемінності

ності виявлено не було.

У результаті дослідження було з'ясовано характер зв'язку між особистісними властивостями та показниками глибини переживання самотності у групі самотніх жінок (Таблиця 4).

Як видно з таблиці 4, чим нижчими є показники відсутності переживання самотності у самотніх жінок, тим вищими є їх товариськість, урівноваженість, екстраверсія-інтроверсія. Разом з тим, чим нижчими є показники не глибокого переживання самотності, тим вищими є товариськість, урівноваженість і відкритість самотніх жінок. Крім того, чим вищими є показники глибокого переживання актуальної самотності у групі самотніх жінок, тим нижчими є їх урівноваженість, ек-

Таблиця 5

Значення коефіцієнта кореляції r -Пірсона між показниками виду самотності та показниками особистісних властивостей самотніх жінок (за діагностичним опитувальником С. Г. Корчагіної та особистісним опитувальником FPI (форма В) в адаптації А. А. Крилова, Т. І. Рогінського)

Показники особистісного опитувальника	Показники виду самотності		
	дифузна самотність	відчужуюча самотність	дисоційована самотність
невротичність	-0,01	0,51*	-0,07
спонтанна агресивність	0,16	0,15	-0,02
депресивність	0,10	0,66**	0,16
дратівливість	0,14	0,20	0,55*
товариськість	0,29*	0,10	0,33*
урівноваженість	-0,05	0,26*	0,41*
реактивна агресивність	-0,03	0,21	0,11
сором'язливість	0,33*	0,51*	0,76**
відкритість	0,32*	-0,08	0,06
екстраверсія-інтроверсія	0,40*	0,29*	0,10
саморегуляція	0,56**	0,26*	0,29*
маскулінність-фемінність	-0,40*	0,08	0,34*

Примітка. * – статистична значущість на рівні 0,05

** – статистична значущість на рівні 0,01

траверсія-інтроверсія, саморегуляція, маскулінність-фемінність. Водночас, чим вищими є показники надмірно глибокого переживання актуальної самотності, тим нижчими є показники товариськості, відкритості, саморегуляції у групі самотніх жінок.

Дослідження дозволило виявити характер зв'язку між особистісними властивостями та показниками виду самотності у групи самотніх жінок (Таблиця 5).

Як бачимо, чим вищими є показники дифузної самотності у самотніх жінок, тим нижчими є їх товариськість, сором'язливість, відкритість, екстраверсія-інтроверсія, саморегуляція. Крім того, виявилося, що між показниками

дифузної самотності та маскулінності-фемінності існує негативний статистично значущий зв'язок. Крім того, чим вищими є показники відчужуючої самотності, тим нижчими є показники невротичності, депресивності, урівноваженості, сором'язливості, екстраверсії-інтроверсії, саморегуляції самотніх жінок. Також показано, що чим вищою є дисоційована самотність самотніх жінок, тим нижчими є показники їх дратівливості, товариськості, урівноваженості, сором'язливості, саморегуляції і маскулінності-фемінності.

Крім того, вдалося встановити характер зв'язку між особистісними властивостями та високим рівнем переживання суб'єктивної самотності у

Таблиця 6

Значення коефіцієнта кореляції r -Пірсона між показниками суб'єктивної самотності та показниками особистісних властивостей самотніх жінок (за методикою діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Расела і М. Фергюсона та особистісним опитувальником FPI (форма В) в адаптації А. А. Крилова, Т. І. Рогінського)

Показники особистісного опитувальника	Рівень переживання суб'єктивної самотності	Значення коефіцієнта r -Пірсона
товариськість	високий	0,43*
урівноваженість	високий	0,41*
реактивна агресивність	високий	0,56*
сором'язливість	високий	0,61**
відкритість	високий	0,59**
екстраверсія-інтроверсія	високий	0,44*
саморегуляція	високий	0,64**

Примітка. * – статистична значущість на рівні 0,05

** – статистична значущість на рівні 0,01

групи самотніх жінок (Таблиця 6). Відзначимо, що статистично значущого зв'язку між особистісними особливостями самотніх жінок та низьким і середнім рівнем суб'єктивної самотності знайдено не було.

Отже, високий рівень суб'єктивного відчуття самотності пов'язаний з особистісними властивостями самотніх жінок. Тобто, чим вищим є рівень переживання суб'єктивної самотності, тим нижчими є показники товариськості, урівноваженості, реактивної агресивності, сором'язливості, відкритості, екстраверсії-інтроверсії і саморегуляції.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки: 1) самотні жінки зрілого віку мають вищі показники за глибоким пережи-

ванням актуальної самотності та надмірно глибоким переживанням самотності, ніж несамотні (заміжні) жінки такого віку; 2) у самотніх жінок зрілого віку вище показники за відчужуючим видом самотності, у той час як показники дифузної та дисоційованої самотності є нижчими, ніж у групи несамотніх (заміжних) жінок цього віку; 3) самотні жінки характеризуються значно вищими показниками спонтанної агресивності, депресивності, дратівливості, товариськості, сором'язливості, порівняно з несамотніми жінками; 4) самотні жінки зрілого віку мають вищі показники товариськості, урівноваженості, екстраверсії-інтроверсії, водночас самотні жінки, характеризуються низькою урівноваженістю, саморегуляцією, товариськістю, реактивною агресивністю, відкритістю.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у з'ясуванні відмінностей особистісних властивостей самотніх жінок і самотніх чоловіків зрілого віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варава Л. А. *Самотність в структурі стилю життя особистості* / Л. А. Варава // *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – 36. статей : Вип. 9. Ч. 2. – Ялта : 2006. – С. 202 – 212.*
2. Корчагина С. Г. *Психология одиночества: учебное пособие* / С. Г. Корчагина. – М. : МПСИ, 2008. – 288 с.
3. Кошелева Ю. П. *Одиночество: традиции и ракурсы изучения* / Ю. П. Кошелева // *Психология зрелости и старения. – 2001. – №4. – С. 26 – 69.*
4. Слободчиков И. М. *Современные исследования переживания одиночества* / И. М. Слободчиков // *Психологическая наука и образование. – 2007. – № 3. – С. 27 – 34.*

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Varava L. A. *Samotnist' v strukturi stilyu zhittya osobistosti* / L. A. Varava // *Problemi suchasnoï pedagogichnoï osviti. Ser. : Pedagogika i psihologiya. – Zb. statej : Vip. 9. CH. 2. – YAlta : 2006. – S. 202 – 212.*
2. Korchagina S. G. *Psihologiya odinochestva: uchebnoe posobie* / S. G. Korchagina. – M. : MPSI, 2008. – 288 s.
3. Kosheleva Yu. P. *Oдиночество: traditsii i rakursyi izucheniya* / Yu. P. Kosheleva // *Psihologiya zrelosti i stareniya. – 2001. – №4. – S. 26 – 69.*
4. Slobodchikov I. M. *Sovremennye issledovaniya perezhivaniya odinochestva* / I. M. Slobodchikov // *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie. – 2007. – № 3. – S. 27 – 34.*